

PROBLEMATIKA APLIKOVATELNOSTI NORIEM MEDZINÁRODNÉHO HUMANITÁRNEHO PRÁVA V KONTEXTE SÚČASNÉHO MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA

JANA ONDROVIČOVÁ

1. ÚPRAVA OZBROJENÉHO KONFLIKTU PODĽA MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA

Tradičnou funkciou medzinárodného práva verejného je úprava vzťahov medzi štátmi. Táto jeho funkcia pretrváva aj keď predmetné vzťahy vstúpia do stavu ozbrojeného konfliktu, počas ktorého „oprávnenie bojujúcich strán použiť prostriedky na zlomenie odporu nepriateľa nie sú neobmedzené“.¹

Právo ozbrojených konfliktov, v staršej terminológii známe aj ako vojnové právo, *jus in bello* či v súčasnosti ako medzinárodné humanitárne právo (MHP), predstavuje jedno z najstarších oblastí medzinárodného práva. Vztahuje sa k veľkému počtu noriem medzinárodného práva, ktoré regulujú správanie sa bojujúcich strán počas ozbrojeného konfliktu, a ktoré poskytujú ochranu osobám nezúčastňujúcich sa konfliktu ani na jednej strane.

Medzinárodné humanitárne právo chápané v zmysle medzinárodného práva ochrany ľudských práv za účelom ochrany jednotlivcov je potrebné odlišovať od iných súčastí medzinárodného práva. Predovšetkým právo ľudských práv sa týka správania sa štátov na ich území a patriaceho do ich jurisdikcie, zatiaľ čo „humanitárne právo sa snaží o úpravu smerujúcu k obmedzenia vedenia vojny tak, aby zmiernilo jej následky voči obetiam ozbrojeného konfliktu.“² Humanitárne právo je tiež potrebné odlišovať od zmlúv, účelom ktorých je kontrola zbrojenia. Vytváranie týchto zmlúv je úzko spojené s obmedzeniami týkajúcich sa právnej úpravy vývoja, vlastníctva a používania niektorých druhov zbraní. Ďalšou odlišnou časťou medzinárodného práva je *jus ad bellum*, ktoré reguluje zákonnosť použitia ozbrojenej sily štátom (štátmi). Ak je zahájený ozbrojený konflikt, *jus ad bellum* prechádza do *jus in bello*.

Normy humanitárneho práva je možné použiť iba v čase ozbrojeného konfliktu alebo okupácie. Jednou z predností MHP je, že pôsobí na základe súhrnu faktických

¹ Štvrtý Haagsky dohovor upravujúci právo a obyčaj vedenia pozemnej vojny; 1910; čl. 22.

² Prokurátor v. Kunarac, Kovac, a Vukovic (*Prosecutor v. Kunarac, Kovac, and Vukovic*); rozsudok ICTY; 2001. Ďalšie odlišnosti medzi ľudskými právami a humanitárnym právom zahŕňajú: povinnosťné subjekty, inštitúcie kompetentné k rozhodnutiu o porušeníach, dobu aplikovateľnosti, rozsah oprávnených osôb, miesto aplikácie, rozsah chránených práv, pramene ukládajúce povinnosti.

skutočností a nie pod vplyvom politických skutočností. V súvislosti s uvedeným, formálne vypovedanie vojny nie je nevyhnutné pre aplikáciu MHP.

1.1 VZŤAH MEDZI MHP A MEDZINÁRODNÝM TRESTNÝM PRÁVOM

Hrôzy II. svetovej vojny spôsobili rozsiahli rozvoj medzinárodného práva. Medzi jeden z najvýznamnejších patrí ustálenie princípu, podľa ktorého porušenie niektorých noriem medzinárodného práva zakladá individuálnu trestnú zodpovednosť jednotlivcov. V súvislosti s týmto princípom niektoré vážne porušenia medzinárodného práva môžu dať za vznik nielen klasickej forme zodpovednosti v medzinárodnom práve, ktorá je zodpovednosťou štátu, ale taktiež môže založiť zodpovednosť jednotlivcov, ktorí sa porušenia dopustili. Takýto jednotlivci môžu byť trestne stíhaní a potrestaní priamo podľa medzinárodného práva.

Vznikom uvedeného princípu sa zároveň vytvorila potreba vyvinutia efektívnejších prostriedkov vynútenia. Túto skutočnosť odôvodnil už samotný Medzinárodný vojenský tribunál v Norimbergu: „Zločiny podľa medzinárodného práva sú páchané jednotlivcami a nie abstraktnými entitami a iba potrestaním jednotlivcov, ktorí takéto zločiny spáchali, môžu byť ustanovenia medzinárodného práva vykonané.“³

V skutočnosti práve spomínaný Medzinárodný vojenský tribunál,⁴ ako jeden z dôsledkov II. svetovej vojny, sa zaslúžil o podstatný vývoj medzinárodného trestného práva.⁵ Prevažná väčšina medzinárodných zločinov, ktoré v tej dobe boli ustanovené medzinárodným spoločenstvom súvisela s vojnou ako následok porušenia medzinárodného humanitárneho práva. Je zrejmé, že medzinárodné zločiny, v spojitosti s ich povahou a podstatou, sa budú často prelínať s obdobiami markantného rozvoja, predovšetkým v obdobiach súvisiacich s ozbrojeným konfliktom.

Rímsky štatút Medzinárodného trestného súdu (*International Criminal Court – ICC*), prijatého v roku 1998, predstavuje najúplnejšiu kodifikáciu tejto oblasti od existencie samotného medzinárodného trestného práva. Do jeho jurisdikcie sú zahrnuté: zločin agresie, genocídium, vojnové zločiny a zločiny proti ľudskosti. Vojnové zločiny v podstate predstavujú trestné porušenie MHP (predovšetkým porušenia tých noriem MHP, ktoré zakladajú individuálnu trestnú zodpovednosť). Genocídium a zločiny proti ľudskosti sú od vojnových zločinov odlišné v tom, že nemusia byť spáchané v čase ozbrojeného konfliktu.

2. NARUŠENIE MEDZIŠTÁTNEHO MODELU

Navzdory stálosti klasickej medzištátnej štruktúre medzinárodného právneho systému sa v priebehu minulého storočia medzinárodné právo v podstatnej miere

³ Rozsudok Medzinárodného vojenského tribunálu v Norimbergu.

⁴ Po druhej svetovej vojny Spojenecké mocnosti zriadili nielen Medzinárodný vojenský tribunál v Norimbergu ale aj Medzinárodný vojenský tribunál na Ďalekom Východe.

⁵ „Medzinárodné trestné právo“ sa môže týkať rôznych častí medzinárodného práva, v rozmedzí extradičných zmlúv po dohody o vzájomnej pomoci. V tejto časti sa týka tých medzinárodných noriem, porušení ktorých zakladá individuálnu trestnú zodpovednosť podľa medzinárodného práva.

vyvinulo vo vzťahu k človeku ako jednotlivcovi. Založením Vestfálskeho konceptu sa za prvoradé považovala suverénna rovnosť štátov a s ňou súvisiaci princíp nezasahovania. Iba štáty boli skutočnými subjektami medzinárodného práva, s jednotlivcami všeobecne podradovanými ako prosté objekty, a medzinárodnoprávne hmotné normy vychádzali zo systému recipročných povinností, ktoré sa zameriavali takmer výlučne na medzištátne vzťahy.

Avšak jednou zo silných stránok medzinárodného práva je jeho dynamika, jeho schopnosť vyvíjať sa v nadväznosti so zmenami medzinárodného života a hodnotami medzinárodného spoločenstva. Vo všeobecnosti možno hovoriť o dvoch fenoménoch, ktoré viedli k rapidnému rozvoju a zmene podstaty medzinárodného práva a dokonca štruktúry medzinárodného právneho systému. Prvým je všeobecné uznanie, že ochrana ľudskej dôstojnosti je v náležitom záujme medzinárodného práva a druhou je nárast a výkon moci neštátnymi aktérmi.

Uvedené viedlo k rozpracovaniu pravidiel ustanovujúcich zodpovednosť štátov za konanie neštátnych aktérov a, vývoj hrozíaci zmenou štruktúry systému, objavenie sa jednotlivca ako subjektu práv a povinností vyplývajúcich z medzinárodného práva. Tieto vývojové tendencie sú najlepšie pozorovateľné prostredníctvom veľkých súborov pravidiel práva ľudských práv vytváraných od konca druhej svetovej vojny. Taktiež paralelný vývoj je možné badať aj v rozvoji humanitárneho práva v priebehu minulého storočia.

V skutočnosti obyčajové vojnové právo sa vytvorilo predovšetkým na presadenie efektivity a ochrany záujmov štátov ako primárny cieľ a poskytnutie ochrany obetiam vojny ako sekundárna skutočnosť. Dokonca pôvodná kodifikácia humanitárneho práva zachovávala klasickú medzištátnu štruktúru. Napríklad Haagske dohovy z 1899 a 1907 sa aplikovali iba na medzištátne konflikty⁶ a poskytovali ochranu jednotlivcom iba do rozsahu, v ktorom boli objektami konfliktu. Právo bolo založené na reciprocite a aplikovalo sa výlučne iba v konfliktoch, ktorého sa účastníci štáty, ktoré boli zároveň aj zmluvnými stranami týchto dohovorov.⁷ To bol aj dôvod, pre ktorý sa Haagske dohovy nemohli aplikovať počas druhej svetovej vojny. Okrem toho, jazyk týchto dohovorov je jazykom príkazov a zákazov ako opak právo tvornému jazyku dnešných dohovorov.

Od 1949 začalo humanitárne práva uznávať vzrastajúci význam neštátnych aktérov a prijalo tiež jazyk ukladajúci práva. Spoločný článok 3 Ženevských dohovorov z roku 1949 vyjadruje normy jednoznačne zaväzujúce neštátnych aktérov. To bolo prvýkrát, keď multilaterálna zmluva v oblasti MHP ustanovila, že nevládna strana môže byť viazaná medzinárodným právom.

Ženevské dohovy taktiež prijali prístup individuálneho založenia práv. Tento príklad je uvedený v čl. 8 štvrtého Ženevského dohovoru, ktorý ustanovuje, že „chránené osoby sa za žiadnych okolností nemôžu vzdať časti alebo v celom rozsahu práv, ktoré im z Dohovoru náležia“.⁸ Ženevské dohovy taktiež zakázali repre-

⁶ ICTY však vyjadril názor, že základ pravidiel nachádzajúcich sa v týchto dohovoroch vychádzajú z obyčajového práva a je možné ich aplikovať aj na vnútroštátne konflikty (rozhodnutie Odvolacej komory v prípade Tadić).

⁷ Pozri štvrtý Haagsky dohovor, čl. 2.

⁸ Obdobné ustanovenia sa nachádzajú aj v ostatných troch Ženevských dohovoroch z roku 1949.

sálie proti chráneným osobám, zdôrazňujúc ďalej odchýlenie od klasického systému založeného na reciprocite. Napriek tomu, dohovory zachovali niektoré nedostatky pochádzajúce z Vestfálskeho konceptu. Rozsah chránených osôb podľa štvrtého Dohovoru sa vzťahoval iba na príslušníkov nepriateľského štátu, zachovávajúc istý stupeň reciprocity.⁹ Od 1977 Dodatkovým Protokolom I. dochádza k uznaniu, že ľudskej dôstojnosti sa môžu domáhať všetky obeť ozbrojeného konfliktu za poskytnutia určitých základných práv bez ohľadu na národnosť. Čl. 75 Dodatkového Protokolu I. v podstate zhrňuje právo ľudských práv poskytujúc tak základné práva jednotlivcom *vis-a-vis* k ich vlastnej vláde. Čl. 75 reprezentuje úplne upustenie od národnej príslušnosti a reciprocity minimálne v súvislosti s ochranou základných práv človeka.

Povinnosti jednotlivcov sa primárne vyvinuli prostredníctvom medzinárodného trestného práva. Medzinárodný vojenský tribunál v Norimbergu uznal jednotlivcov za subjekty medzinárodného práva v rozsahu, v akom môžu požívať medzinárodnú trestnú zodpovednosť za určité závažné porušenie medzinárodného práva. Vo svetle vzťahov medzi MHP a medzinárodným trestným právom, humanitárne právo bolo vytvorené k regulovaniu správania sa neštátnych aktérov a medzinárodné trestné právo im zaisťuje individuálnu zodpovednosť. Medzinárodné trestné právo má taktiež odozvu prostredníctvom humanitárneho práva, napríklad rozšírením situácií, v ktorých neštátni aktéri môžu byť považovaní za porušiteľov MHP a dokonca rozpracováva normy, ktoré ukladajú zodpovednosť štátom za konanie neštátnych aktérov.¹⁰

3. PROBLEMATIKA APLIKOVATELNOSTI MHP V KONTEXTE MIEROVÝCH OPERÁCIÍ

Otázka platnosti MHP v kontexte mierových operácií nie je skutočnosťou bez rozporu a OSN a jej členské štáty sa s touto otázkou zaoberajú už niekoľko rokov. Hoci v skutočnosti sú všetky členské štáty OSN zmluvnými stranami Ženevských dohôrov, OSN samotná zmluvnou stranou nie je. Situácia je ešte komplikovanejšia v tom, že operácie podniknuté podľa Kapitoly VII. Charty OSN zmocnené Bezpečnostnou radou OSN¹¹ sú istým spôsobom oslobodené od obvyklej aplikácie medzinárodného práva, tak že dokonca záväzky vyplývajúce z MHP sú neaplikovateľné na členské štáty účastniace sa operácií.

Napriek tomu v nedávnom období bol prejavovaný konsenzus s aplikovaním MHP na každý ozbrojený konflikt alebo okupáciu, dokonca aj na tie, ktoré vzniknú v kontexte mierových operácií uskutočnených pod záštitou OSN.¹² Ako bolo poznamenané vyššie, jednou z predností MHP je, že k jeho aplikovateľnosti dochádza na základe faktickej skutočnosti o existencii ozbrojeného konfliktu alebo okupácie, bez ohľadu na

⁹ Pozri štvrtý Ženevský dohovor, čl. 4.

¹⁰ Prokurátor v. Tadić (*Prosecutor v. Tadić*); ICTY; Odvolacia komora; 1999.

¹¹ Kapitola VII Charty OSN upravuje otázku použitia sily Bezpečnostnou radou OSN.

¹² Cerone, J; *Minding the Gap: Outlining KFOR Accountability under Human Rights and Humanitarian Law in Post Conflict Kosovo*; *European Journal of International Law*; č. 3; jún 2001.

akékoľvek politické vplyvy, ktoré sú použité¹³ a nezávisle od zákonnosti počiatočného uchýlenia sa k použitiu sily.¹⁴

Akékoľvek pretrvávajúce pochybnosti boli vyriešené v auguste 1999, keď generálny tajomník vyhlásil kódex „Princípov a pravidiel medzinárodného humanitárneho práva aplikovateľného na vojská OSN vedúce operácie pod velením a kontrolou OSN.“¹⁵ Kódex v podstate ďalej uvádza hlavné ustanovenia MHP a stanovuje, že sú aplikovateľné „na vojská OSN, keď v stave ozbrojeného konfliktu sa takého konfliktu aktívne zúčastňujú ako kombatanți, v rozsahu a na dobu trvania tejto účasti.“¹⁶ Ďalej zaisťuje, že ustanovenia MHP „sú obdobne aplikovateľné počas donucovacích akcií, alebo peacekeepingových operácií, počas ktorých použitie sily je legálne z titulu sebaobrany.“¹⁷

Na skutočnosť, že členov peacekeepingových operácií OSN (*UN peacekeepers*) majú status kombatanťov podľa pravidiel MHP, reflektuje aj Štatút Medzinárodného trestného súdu. Útok proti týmto osobám zakladá zločin podľa Štatútu Medzinárodného trestného súdu iba v situáciách, keď vojaci mierových operácií „sú oprávnení k ochrane civilistov a civilných objektov podľa medzinárodného práva ozbrojených konfliktov,“¹⁸ z čoho jasne vyplýva, že sa môžu zúčastniť mierových operácií, počas ktorých takéto postavenie mať nebudú.

3.1 OTÁZKA PRIČITATELNOSTI

Problém aplikovateľnosti noriem MHP počas mierových operácií sa musí odlišovať od otázky, kto nesie zodpovednosť za porušenie noriem MHP, ktorá sa stáva ešte zložitejšou v kontexte s kolektívnymi akciami.

Na základe zložitosti usporiadania väčšiny peacekeepingových operácií, porušenie MHP spáchané členmi peacekeepingových operácií môže mať za následok zodpovednosť množstva odlišných entít, a to štátov, ktoré členov peacekeepingových operácií vysielajú; ako aj dočasne vysielajúceho štátu či teritoriálneho štátu;¹⁹ OSN; regionálnych medzivládnych organizácií rozmiestňujúcich misiu alebo peacekeepingové ozbrojené sily; členské štáty medzivládnych organizácií, pod záštitou ktorej došlo k rozmiestneniu peacekeepingovej misie a nakoniec aj samotná misia alebo peacekeepingové ozbrojené sily (v takom rozsahu, v akom je im priznaná medzinárodnoprávna subjek-

¹³ Pozri štvrtý Ženevský dohovor; čl. 2, pozri tiež Pictet, J.; *Commentary: IV, Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*; 1958, 1994 (reprint edition).

¹⁴ Ide o základný princíp MHP, podľa ktorého sa aplikuje úplne nezávisle od *ius ad bellum*. Na základe toho sú všetky strany viazané MHP bez ohľadu na to, ktorá z nich sa uchýlila k neoprávnenému použitiu sily.

¹⁵ „Dodržiavanie medzinárodného humanitárneho práva ozbrojenými silami OSN“; ST/SGB/1999/13; 6. august 1999. Rozsah tohto kódexu sa obmedzuje na regulovanie ozbrojených síl OSN „pod vedením a kontrolou OSN“, ktorý môže byť neaplikovateľný vo vzťahu k peacekeepingovým jednotkám pod velením a kontrolou regionálnych organizácií, ako NATO, dokonca aj v situáciách, keď boli ozbrojené sily rozmiestnené pod záštitou OSN. Napr. v Rezolúcii 1244 Bezpečnostná rada OSN „poverila členské štáty a príslušné medzinárodné organizácie“ vytvorením KFOR, vedúce peacekeepingové sily NATO v Kosove. Hoci KFOR mali mandát „úzko spolupracovať“ s Misiou dočasnej správy OSN v Kosove, zostali pod velením a kontrolou NATO.

¹⁶ *Ibid.* oddiel 1.1.

¹⁷ *Ibid.* oddiel 1.1.

¹⁸ Rímsky Štatút Medzinárodného trestného súdu; 1998; čl. 8 (2)(b)(iii).

¹⁹ T.j. štát, na území ktorého k porušeniu došlo.

tivita ako subsidiárnemu orgánu medzivládnej organizácie). Okrem uvedeného ešte nemožno opomenúť skutočnosť, že niektoré porušenia môžu založiť aj individuálnu trestnú zodpovednosť páchatelov samotných.

Za účelom zistenia, ktorý z týchto subjektov práva prichádza do úvahy v konkrétnom prípade porušenia, je potrebné najskôr určiť či ten-ktorý subjekt je viazaný MHP a či tento subjekt môže byť braný na zodpovednosť za činy spáchané individuálnymi členmi peacekeepingových operácií. Každé takéto určenie si vyžaduje komplexnú analýzu pozostávajúcu z kritérií, ako je rozsah medzinárodnoprávnej subjektivity danej entity, či táto subjektivita zasahuje aj do oblasti MHP a či konkrétne konanie páchatela môže byť pričítateľné entite podľa relevantných pravidiel medzinárodného práva upravujúcich zodpovednosť za dopustenie sa medzinárodného protiprávneho konania.²⁰ Mimo týchto kritérií sú samozrejme taktiež otázky týkajúce sa možnosti náhrady, či v danej otázke existuje tribunál s jurisdikciou k preskúmaniu údajného porušenia a či medzinárodné práva môže poskytnúť imunitu voči ostatným zodpovedným entitám.

3.2 IMUNITY

OSN, jej orgánom a personálu sú podľa medzinárodného práva poskytnuté rozsiahle imunity. Podľa čl. II Dohovoru o výsadách a imunitách Organizácie spojených národov²¹: „Organizácia spojených národov, jej vlastníctvo a majetky, kdekoľvek sa nachádzajúce a v držbe kohokoľvek, požívajú imunity voči právnemu konaniu ktoréhokoľvek druhu, pokiaľ sa jej OSN v určitom výslovne nezriekne [...]“. Na úradníkov OSN sa vzťahujú obdobne rozsiahle imunity.²²

Znalcom (nespadajúci pod úradníkov OSN v zmysle čl. V) vykonávajúcim poslanie pre OSN sa „poskytujú tie výsady a imunity, ktorých je treba pre nezávislé vykonávanie ich úloh v dobe výkonu ich poslania [...] zahŕňajúcich (okrem iného) imunitu voči zatknutiu a väzbe, pri výrokoch ústnych alebo písomných a pri jednaní, ktoré uskutočnia v súvislosti s plnením svojho poslania [...]“.²³ V spojitosti s oblasťami, ktoré spadajú pod správu OSN, tieto imunity môžu byť zavedené v predpisoch vydávaných pre konkrétne misie OSN. V Kosove, napríklad, nariadenie UNMIK 2000/47 v znení Dohovoru o výsadách a imunitách poskytuje personálu UNMIK s funkčnými imunitami aj úplnú imunitu pred zatknutím a väzbou. Personálu KFOR (peacekeepingové ozbrojené sily NATO) je poskytovaná plná imunita pred právnym konaním.

Navyše, štát vysielajúci svoje vojsko za hranice ako kontingenty peacekeepingových operácií, bez ohľadu na to, pod záštitou koho sú vedené, pravidelne začleňujú ustanovenia o imunitách do dohôd upravujúcich status takýchto ozbrojených síl vo vzťahu k hostiteľskej vláde.

Členom peacekeepingových operácií tak môžu byť a spravidla aj sú, poskytnuté imunity na základe niekoľkých rôznych prameňov práva. Absolútny záujem štátov na

²⁰ Pozri Návrh článkov o zodpovednosti štátov; Komisia pre Medzinárodné právo; 2001; časť I; kapitola 2.

²¹ Dohovor o výsadách a imunitách Organizácie spojených národov; 1 U.N.T.S. 15; 1946.

²² Ibid. oddiel 18.

²³ Ibid. oddiel 22.

zaistenie svojej privilegovanej suverenity sa prejavuje najmä v dbaní o zabezpečenie imunity svojich vojsk pred trestným stíhaním zo strany iného štátu.²⁴

4. REGULÁCIA KONANIA NEŠTÁTNYCH OZBROJENÝCH SKUPÍN

Navzdory súčasných podstatných výnimiek, prevažná väčšina dnešných konfliktov nemajú medzinárodný charakter. Skôr než vznikne konflikt medzi dvoma suverénnymi štátmi, tento konflikt spravidla vyvstane medzi štátom a neštátnym subjektom, ozbrojenými skupinami pôsobiacimi vo vnútri štátu. Situácia sa stáva komplikovanejšou aj tým, že narastá počet tohto nového typu konfliktov týkajúcich sa neštátnej skupiny pôsobiacej v rámci daného štátu za podpory iných štátov alebo k zahajovaniu útokov dochádza mimo štátneho územia.²⁵

Ako bolo uvedené, narušenie medzištátneho modelu umožnilo priamu reguláciu neštátnych subjektov. Na rozdiel od iných oblastí medzinárodného práva verejného, MHP sa aplikuje priamo na konanie neštátnych skupín. Právo vnútroštátnych ozbrojených konfliktov zaväzuje tak vládu ako aj neštátne ozbrojené skupiny, ktoré sú stranami konfliktu. Napriek tomu, aj keď ide o všeobecne rozšírený typ konfliktov, naďalej pretrváva nedostatok normatívnej úpravy práva aplikovateľného na tento druh konfliktu.²⁶

Otázky súvisiace s právom aplikovateľným voči neštátnym aktérom vystúpili do popredia najmä po útoku na Svetové obchodné centrum a Pentagon 11. 9. 2001. V dôsledku týchto útokov sa právnici začali sústrediť na právne výzvy súvisiace s novým druhom konfliktu. Pre určenie aplikovateľného práva, je nevyhnutné zväziť, aké právo sa má použiť v prípade ozbrojeného konfliktu medzi štátom a neštátnou ozbrojenou skupinou založenou iným štátom alebo štátmi; určenie rozsahu obyčajového práva Dodatkového Protokolu I. k Ženevským dohovorom z 1949; určenie, ktoré ľudské práva sa aplikujú zároveň s humanitárnym právom; a či je možné aplikovať medzinárodné právo ozbrojených konfliktov na konflikt medzi štátom a de facto vládou, ktorá nezískala medzinárodné uznanie zatiaľ, čo de jure vláda má stále miesto v OSN. Ak dôjde k určeniu aplikovateľného práva, následne je potrebné vyriešiť množstvo otázok, ktoré vyvstávajú s aplikácie tohto práva, ako otázky určenia, aká národnosť sa vyžaduje, aby komбатant mohol mať zaručený status vojnového zajatca; či jednotlivci, k zadržaniu

²⁴ Nariadenie UNMIK 2000/47 stanovuje, že personál KFOR je „subjektom výhradnej jurisdikcie ich domovského vysielajúceho štátu“ a „požíva imunity pred väzbou a zatknutím inými osobami, ako tými, ktoré konajú za ich domovský vysielajúci štát“ a „požaduje vyňatie personálu KFOR s jurisdikcie v otázkach, ktoré by sa mohli týkať velenia“.

²⁵ Je možné povedať, že ozbrojený konflikt nemajúci medzinárodný charakter je predovšetkým chápaný ako vnútroštátny konflikt, t.j. konflikt odohrávajúci sa na území jedného štátu. 11. september 2001 a útoky s ním spojené sa často uvádzajú ako príklad konfliktu, ktorý nie je ani medzinárodný ani vnútroštátny, ale skupina alebo skupiny neštátnych aktérov, ktorí majú základňu v zahraničí, prípadne vo viacerých krajinách, započnú útoky proti štátom. Tento fenomén nepredstavuje žiadny z typických modelov konfliktu, ktoré súčasné medzinárodné právo zahŕňa. Hoci tu existuje niekoľko historických precedensov, aplikácia práva v takýchto situáciách nie je zrejmalá. Prinajmenšom by, ale malo dôjsť k aplikovaniu práva ozbrojených konfliktov, ktoré nemajú medzinárodný charakter.

²⁶ Právo medzinárodných ozbrojených konfliktov zakladá možnosť širšieho aplikovania MHP ako, keď ide o vnútroštátny konflikt.

ktorých príde, môžu byť považovaní za intervenované osoby podľa relevantných ustanovení humanitárneho práva.²⁷

Na nedostatok existencie zmluvných pravidiel aplikovateľných v ozbrojených konfliktoch, ktoré nemajú medzinárodný charakter a tých, ktoré by zaväzovali nešťátne subjekty je snaha reflektovať napríklad pomocou vývoja medzinárodného trestného práva.

4.1 CASE STUDY 1: ZNÁSILNENIE AKO VOJNOVÝ ZLOČIN

Až do roku 1993 znásilnenie, dokonca aj keď bolo vykonávané systematicky ako prostriedok vedenia vojny, nebolo jednoznačne uznané za vojnový zločin podľa medzinárodného práva. Znásilňovanie civilistov síce bolo zakázané štvrtým Ženevským dohovorom, ale nebolo výslovne uvedené medzi tzv. vážnymi porušeniami, ktoré boli štáty, ako zmluvné strany povinné stíhať a trestať. Taktiež znásilnenie nebolo výslovne obsiahnuté ani v dokumentoch k Norimberskému či Tokijskému tribunálu.²⁸ Od tej doby však došlo k rozsiahlemu vývoju práva v tejto otázke, a to obzvlášť v oblasti medzinárodného trestného práva. Znásilnenie sa podľa platnej úpravy všeobecne uznáva za vojnový zločin spáchaný počas ozbrojeného konfliktu, a to tak medzinárodného ako aj vnútroštátneho.

25. mája 1993 ako reakcia na ohrozenie medzinárodného mieru a bezpečnosti vyplývajúceho z „rozsiahleho a zjavného porušenia medzinárodného humanitárneho práva spáchaného na území bývalej Juhoslávie“ Bezpečnostná rada OSN zriadila Medzinárodný trestný tribunál pre bývalú Juhosláviu (*International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia – ICTY*) „výslovne za účelom trestného stíhania osôb zodpovedných“ za tieto zločiny. Stalo sa tak po prvýkrát, kedy bolo znásilnenie zahrnuté do jurisdikcie medzinárodného trestného tribunálu. Konkrétne, znásilnenie bolo uvedené ako zločin proti ľudskosti podľa čl. 5 Štatútu ICTY.

Avšak znásilnenie v predmetnom článku štatútu nebolo definované ako vojnový zločin. Práve táto skutočnosť sa stala problematickou, pretože k stíhaniu za znásilnenie ako zločinu proti ľudskosti sa pristupuje iba, ak bolo spáchané ako súčasť rozsiahleho alebo systematického útoku namiereného priamo proti civilnému obyvateľstvu.²⁹ Takže samotný akt násilia, ktorý nenaplňal uvedené znaky, nespadal pod charakteristiku znásilnenia podľa čl. 5 a nemohol byť predmetom stíhania tribunálom.

S týmto nedostatkom sa musel ICTY otvorene vysporiadať v množstve prípadov. Prípád „Foca“ je vo všeobecnosti podstatný práve so zameraním sa na zločiny sexuálneho násilia. Skutkové okolnosti prípadu, tak ako boli zhrnuté Odvolacou komorou ICTY načrtávajú jasný prípad sexuálneho násilia použitého ako nástroj vedenia vojny:

Od apríla 1992 do februára 1993 došlo v oblasti Foca k ozbrojenému konfliktu medzi bosnianskymi Srbmi a bosnianskymi moslimami. Nesrbské obyvateľstvo bolo zabíjané, znásilňované a inak zneužívané ako priamy následok ozbrojeného konfliktu. Odvolávajúci sa,

²⁷ Cerone, J.; *Holding Military and Paramilitary Forces Accountable*; in *Human Rights and Conflict*; United States Institute of Peace; Washington; 2006

²⁸ Zločiny sexuálneho násilia boli Tokijským tribunálom stíhané podľa ustanovení týkajúcich sa „nehumánneho zachádzania“.

²⁹ Štatút ICTY, čl. 5, nezahŕňa požiadavky pre vojnové zločiny.

z titulu ich funkcie ako vojakov, aktívne vykonávali vojenské úlohy počas ozbrojeného konfliktu v boji v mene jednej zo strán konfliktu, menovite strany bosnianskych Srbov, zatiaľ čo ani jedna z obetí zločinov, z ktorých boli odvolatelia uznaní vinnými sa neúčastnila vojny.

Ozbrojený konflikt zahŕňal systematický útok armády bosnianskych Srbov a polovojenských skupín na nebosnianske civilné obyvateľstvo, ku ktorému prišlo na rozsiahlom území samosprávy Foca. Vojnové ťaženie bolo vo svojej snahe „vyčistiť“ oblasť Foca od nebosnianskeho obyvateľstva úspešné. Jedným z charakteristických cieľov útoku boli moslimské ženy, ktoré boli držané v neznesiteľne nehygienických podmienkach na miestach ako Škola Kalinovic, Stredná škola Foca a Partizánska športová hala, kde boli rôznymi spôsobmi týrané vrátane opakovaného znásilňovania.³⁰

Súd všetkých obžalovaných uznal trestne zodpovedných za znásilnenia, ktoré spáchali alebo k spáchaniu ktorých napomáhali. Aj keď boli uznaní vinnými za znásilnenie ako zločin proti ľudskosti, taktiež boli uznaní vinnými za znásilnenie ako vojnový zločin, a to aj napriek skutočnosti, že znásilnenie nebolo Štatútom výslovne uvedené ako vojnový zločin. Súd dospel k názoru, že v mnohých prejednávanych prípadoch popisované znásilnenia zakladajú podstatu mučenie, ktoré je výslovne zahrnuté v Štatúte ako vojnový zločin a „urážka ľudskej dôstojnosti“ vyplývajúcej z porušenia Spoločného článku 3.³¹

Na základe záveru súdu, podľa ktorého znásilnenie zakladá porušenie Spoločného článku 3, súd potvrdil, že znásilnenie v prejednávanych prípadoch bolo vojnovým zločinom, dokonca aj keď bolo spáchané vo vnútroštátnom ozbrojenom konflikte. Zároveň tým tiež potvrdil, že v danej otázke sa nevyžaduje prvok konania štátu a vojnový zločin znásilnenia tak môže byť spáchaný neštátnymi aktérmi.

Skutková podstata medzinárodného zločinu sexuálneho násillia je najucelenejšie vyjadrená v Štatúte ICC. Rímsky štatút zahŕňa medzi vojnové zločiny ustanovenia o zákaze znásilňovania, sexuálneho otroctva, nútenej prostitúcie, násillného tehotenstva, nútenej sterilizácii a iné formy sexuálneho násillia porovnateľnej závažnosti.³²

4.2 CASE STUDY 2: AFGANISTAN

Analýza humanitárneho práva k útokom 11. septembra proti USA a následný konflikt v Afganistane predstavuje zložitú skutočnosť. Čo sa týka charakteristiky konfliktu, objavujú sa názory, ktoré tvrdia, že útoky proti Svetovému obchodnému centru a Pentagonu nedosiahli úroveň ozbrojeného konfliktu, a teda nie je možné na ne aplikovať humanitárne právo.³³ Iní zastávajú názor, že útoky mali postačujúci stupeň intenzity, aby sme mohli hovoriť o ozbrojenom konflikte. Tí, ktorí sa v otázke

³⁰ Prokurátor v. Kunarac, Kovac a Vukovic (*Prosecutor v. Kunarac, Kovac a Vukovic*); Odvolacia Komora ICTY; Odvolací rozsudok; par. 2 a 3.

³¹ Hoci Spoločný čl. 3 Ženevských dohovorov neboli výslovne zahrnutý do Štatútu ICTY, bol doplnený na základe rozhodnutia Odvolacej komory ICTY. Pozri Tadić (*Appeal Decision* – 1995).

³² Rímsky štatút obdobne vymedzuje typy sexuálneho násillia, ktoré zakladajú zločiny proti ľudskosti, ak sú spáchané ako súčasť rozsiahleho alebo systematického útoku proti civilnému obyvateľstvu.

³³ Odvolávajúci sa na to, že takéto činy môžu stále zakladáť zločiny proti ľudskosti, odkedy k spáchaniu tejto kategórie medzinárodného zločinu môže dôjsť aj v čase mieru.

zahájenia útokov nešťátnymi aktérmi prikláňajú k možnosti aplikovania MHP vychádzajú, ale prevažne z tvrdenia, že takýto konflikt vo svojej podstate nemá medzinárodný charakter, a preto sa podriadauje pod Spoločný článok 3 a ďalšie obyčajové pravidlá vnútroštátnych ozbrojených konfliktov. Avšak je taktiež možné argumentovať aj v prospech medzinárodnej povahy konfliktu, a to najmä vo svetle amerického dôvodu, že Taliban, ako vláda Afganistanu de facto, môže byť braná na zodpovednosť za útoky.³⁴

V každom prípade však faktom zostáva, že napadnutím Afganistanu zo strany USA došlo k jasnému začatiu ozbrojeného konfliktu a z tohto pohľadu aj k aplikovaniu noriem MHP. Spornou otázkou však je, či daný ozbrojený konflikt možno považovať za medzinárodný alebo vnútroštátny. V prospech medzinárodného konfliktu hovorí skutočnosť, že USA svojím konaním prekročili medzinárodné hranice a napadli inú krajinu a tiež skutočnosť, že napadnutie sa neobmedzovalo iba na al Queda, ale na útok proti Talibanu ako takému. Na druhej strane je tiež možné argumentovať, že išlo o vnútroštátny konflikt pretože Taliban, ktorý nikdy nezískal všeobecné medzinárodné uznanie za vládu Afganistanu, je vo svojej povahe nešťátnym aktérom a samotná invázia nebola namierená proti de iure vláde v Afganistane.

Nakoniec sa väčšmi presadil názor o medzinárodnej povahe konfliktu daný tým, že Taliban kontroloval Afganistan, prvotným ospravedlňovaním invázie zo strany USA sebaobranou (na rozdiel od odvolávania sa na súhlas uznanej vlády) a aplikovateľnosti Ženevských dohovorov bez ohľadu na politické záujmy pripisované tomuto konaniu štátov.

Po invázii nasledovala vojenská okupácia. Štvrtý Haagsky dohovor a štvrtý Ženevský dohovor obsahuje rozsiahle ustanovenie práva platného počas okupácie.³⁵ Ďalšou zložitou otázkou však je trvanie stavu okupácie. Niektoré predmetné ustanovenia práva platného počas okupácie sa aplikujú počas jedného roka. Iné ustanovenia je možné aplikovať aj počas ďalšieho trvania okupácie. K aplikovateľnosti týchto ustanovení je však problematické vyjadriť sa k otázke ukončenia okupácie: či za jej koniec možno považovať menovanie dočasnej správy v polovici roku 2002; prijatie novej ústavy v januári 2004; alebo voľbu prezidenta Karzaia v októbri 2004. Rovnako možno argumentovať, že okupácia trvá od októbra 2004 až do priamych volieb parlamentu, alebo až do obdobia, kedy afgánska vláda bude spôsobilá odmietnuť prítomnosť zahraničných vojsk na svojom území.

Ak však dôjde k ukončeniu okupácie, na trvajúci vojnový stav medzi povstalcami na jednej strane a afgánskymi a zahraničnými ozbrojenými silami na druhej strane sa bude naďalej aplikovať MHP. Pravdepodobne tento konflikt už bude mať povahu vnútroštátného konfliktu.

Iným faktorom, ktorý komplikuje aplikáciu MHP v Afganistane je množstvo aktérov operujúcich na danom území. Okrem ozbrojených síl USA, taktiež jednotky Aliancie a ISAF (NATO) na seba prevzali zodpovednosť za bezpečnosť v Afganistane. Po-

³⁴ Cerone, J.; Holding Military and Paramilitary Forces Accountable; in Human Rights and Conflict; United States Institute of Peace; Washington; 2006.

³⁵ Neexistuje tu právo okupácie v kontexte, ktorý nemá medzinárodný charakter. K takejto analýze je možné pristúpiť za podmienky, že ozbrojený konflikt a okupácia boli vo svojej podstate medzinárodnej povahy.

vinnosti účastniacich sa strán sa budú odlišovať v závislosti od zmlúv ratifikovaných konkrétnym štátom. Navyše zatiaľ čo USA nesú právnu zodpovednosť za ozbrojené sily pod ich velením a kontrolou, nie je úplne jasné v akom rozsahu nesú zodpovednosť ostatné účastniace sa štáty, keď ich ozbrojené sily konajú prostredníctvom nadnárodnej organizácie alebo sú podriadené veleniu vedúceho štátu.³⁶

Nedávne tvrdenia zadržaných osôb zneužívaných silami USA a Aliancie v Afganistane vedú k požiadavke pričítateľnosti takéhoto konania. Všetky štáty podliehajú povinnosti prijať opatrenia potrebné na zabránenie porušovania MHP ozbrojenými silami pod ich kontrolou. K zločinom spáchaným po 1. júli 2002, dňa vstupu do platnosti Rímskeho štatútu, môže byť taktiež založená jurisdikcia Medzinárodného trestného tribunálu.

Pristúpením Afganistanu k Štatútu vo februári 2004 všetky medzinárodné zločiny³⁷ spáchané na jeho území po tomto dátume môžu spadať do jurisdikcie tribunálu. Na druhej strane vláda Karzaia podpísala taktiež množstvo dvojstranných zmlúv, ktorými sa zaviazali nevydávať predstaviteľov vojenského personálu žiadnemu medzinárodnému tribunálu. V každom prípade je potrebné zdôrazniť aj fakt, že medzinárodné zločiny spáchané na území Afganistanu budú predložené ICC iba vtedy, ak konkrétne štáty neprevezmú zodpovednosť za ich vyšetrovanie a stíhanie.

4.3 CASE STUDY 3: IRAK

V porovnaní so situáciou v Afganistane, aplikácia noriem MHP v Iraku je omnoho jasnejšie. Vojna v Iraku bola typický medzinárodný konflikt, po ktorom nasledoval jasným prípad vojenskej okupácie.³⁸ Z toho dôvodu dochádza k aplikovaniu tak Haagskych ako aj Ženevských dohovorov v plnom rozsahu.³⁹

Zverejnením fotografií nasvedčujúcich o nehumánnych činoch páchaných ozbrojenými silami OSN vo väzení Abu Ghraib v Iraku náhle upriamili medzinárodnú pozornosť na otázky zodpovednosti za takéto porušenia. Ako bolo uvedené vyššie, všetky štáty sú povinné predchádzať ako aj reagovať na porušenia MHP zločkami ozbrojených síl pod ich kontrolou. V prípade „vážneho porušenia“ Ženevských dohovorov, ako nezákonného zabitia alebo mučenia,⁴⁰ všetky štáty majú danú jurisdikciu stíhať páchateľov takýchto činov a sú povinné tak urobiť.⁴¹ Avšak, aby bola založená podstata „váž-

³⁶ Cerone, J.; Reasonable Measures in Unreasonable Circumstances: A Legal Responsibility Framework for Human Rights Violations in Post-Conflict Territories under UN Administration; Human Rights and Post-Conflict Situations; Manchester University Press; 2004.

³⁷ V tomto kontexte sa termín „medzinárodné zločiny“ vzťahuje k zločinom vymedzených v Rímskom Štatúte.

³⁸ Aj tu je možné hovoriť o obdobných nejasnostiach trvania práva platného počas okupácie, ako tomu bolo v Iraku.

³⁹ Cerone, J.; Holding Military and Paramilitary Forces Accountable; in Human Rights and Conflict; United States Institute of Peace; Washington; 2006.

⁴⁰ Odvolávajú sa na to, že aby bolo možné uplatniť režim „vážnych porušení“, konflikt musí mať medzinárodnú povahu. Ustanovenia týkajúce sa vážnych porušení sa nevzťahujú na vnútroštátne konflikty. Napriek tomu, mučenie je jednoznačne zakázané v akomkoľvek type ozbrojeného konfliktu. Pozri Spoločný čl. 3 Ženevských dohovorov.

⁴¹ Alebo zmluvné štáty Ženevských dohovorov môžu vydať páchateľov na stíhanie inému zmluvnému štátu.

neho porušenia“, musí ísť o konanie voči osobe, ktorú je možné kvalifikovať ako „chránenú osobu“ v znení Ženevských dohovorov. Pokiaľ je obeťou civilná osoba, vo všeobecnosti má štatút chránenej osoby založený štvrtým Ženevským dohovorom ibaže by táto osoba bola príslušníkom páchatelského alebo spolubojujúceho štátu.

Pokiaľ je obeťou kombatant, analýza jeho postavenie je komplikovanejšia. Ak je jednotlivec v postavení legitímneho kombatanta nepriateľského štátu,⁴² bude mať postavenie vojnového zajatca, a teda osoby chránenej podľa tretieho Ženevského dohovoru. Postavenie kombatanta, ktorý nemá status oprávneného kombatanta je menej jasnejší. Prevažná väčšina názorov (vrátane názoru ICRC a ICTY) zastáva stanovisko, že aj títo kombatanti sú spôsobilí k ochrane, a to podľa štvrtého Ženevského dohovoru ako civilisti. Ostatní, predovšetkým hlasy zaznievajúce zo strany USA, zastávajú stanovisko, že takéto osoby nemôžu byť klasifikované ako civilisti, a teda sú nespôsobilí k ochrane podľa štvrtého Ženevského dohovoru. Vychádzajúc z uvedeného pohľadu, takýto jednotlivci nemôžu byť zaradení pod „chránené osoby“ podľa žiadneho zo Ženevských dohovorov. Jasným následkom je, že zločiny, ktoré sú voči nim páchané, nemôžu byť klasifikované ako závažné porušenia. V každom prípade, USA ratifikovali Dohovor proti mučeniu a sú teda povinné stíhať všetky činy mučenia, ktorých sa dopustia ich ozbrojené sily bez ohľadu na status obeť.⁴³

Ďalšia otázka, ktorá vyvstala v kontexte s dianím v Abu Ghraib, je použitie súkromných kontraktorov na vedenie vypočúvaní a vykonávanie iných vojenských a bezpečnostných funkcií. Ako už bolo poznamenané, konanie neštátnych subjektov je, v dominantnom postavení štátov v rámci medzinárodného práva, ťažko zaznamenateľné. Avšak, ak kontraktori konajú za štát (napríklad ak sú najatí samotným štátom na výkon verejných funkcií alebo iných činností, ktoré vykonávajú na základe štátnych príkazov, pod jeho riadením alebo kontrolou), tento štát nesie medzinárodnoprávnu zodpovednosť za ich konanie.⁴⁴

Jednotliví nešťatní páchatelia nesú priamu zodpovednosť, a to na základe medzinárodného trestného práva. Jurisdikcia ICC nie je založená nad činmi občanov štátov, ktoré nie sú zmluvnými stranami Rímskeho štatútu.⁴⁵ Nadalej tu ale pôsobí univerzálna jurisdikcia podľa štvrtého Ženevského dohovoru a dokonca, tam kde je režim „vážneho porušenia“ neaplikovateľný (napr. v prípade, keď obeť nie je možné klasifikovať ako chránenú osobu), pôsobí Dohovor o zákaze mučenia, ktorý ukladá povinnosť stíhať všetky akty mučenia.

5. ZÁVER

Ako už bolo poznamenané, jednou zo silných stránok medzinárodného práva je jeho dynamickosť, jeho schopnosť reagovať na vyvíjajúce sa hodnoty medzi-

⁴² Pozri čl. 4 tretieho Ženevského dohovoru.

⁴³ Pozri čl. 7 Dohovoru proti mučeniu a inému krutému, neľudskému a ponižujúcemu zaobchádzaniu a trestaniu z roku 1984.

⁴⁴ Pozri Návrh článkov o zodpovednosti za škodu; Komisia pre medzinárodné právo.

⁴⁵ Na rozdiel od Afganistanu, Irak nepristúpil k Rímskemu štatútu.

národného spoločenstva a zmeny každodennej reality, predovšetkým, k obetiam konfliktov. Toto je všeobecne platnou skutočnosťou najmä vo vzťahu k takým odvetviám medzinárodného práva, akým je napr. MHP, ktoré majú za cieľ znížiť utrpenie a zvýšiť ochranu jednotlivcov.

So vzrastajúcou mierou ozbrojených intervencií v kontexte s kolektívnymi akciami, medzinárodné spoločenstvo pristupuje k požiadavke viazanosti ozbrojených síl normami MHP. Ak dôjde k prepuknutiu vnútroštátneho konfliktu, právo vzťahujúce sa k nemu má byť dosiahnuté prostredníctvom medzinárodných trestných tribunálov. Podobne v otázke vzrastajúceho postavenia neštátnych subjektov, ich konanie má byť regulované medzinárodným trestným právom.

Ďalším veľkým prínosom bolo ustanovenie Medzinárodného trestného tribunálu v júli 2002 s veľkou časťou jurisdikcie pre stíhanie vojnových zločinov. Zvyšujúcou sa snahou vo vzťahu k porušeniam medzinárodného práva počas ozbrojených konfliktov dochádza k zefektívneniu existujúceho mechanizmu ochrany ľudských práv.

Navzdory tomuto mimoriadnemu právnemu vývoju, podstatné výzvy stále zostávajú. Rozsah medzinárodného práva zostáva limitovaný jeho dosahom, ktorý je ešte stále predovšetkým zameraný na štáty. Ich právomoc regulovať správanie jednotlivcov primárne zostáva pod vnútroštátnou jurisdikciou a ich „dobrej vôle“. Obzvlášť pri potláčaní medzinárodných zločinov sa spoľahnutie na vnútroštátne právomoci ukázalo ako jednoznačne nedostatočné. Vytvorenie ICC predstavuje veľký krok smerom k náprave tejto nedostatočnosti, ale zodpovednosť za zaistenie jeho účinnosti a zachovanie celistvosti jeho právneho systému stále zostáva v rukách jednotlivých štátov.

THE ISSUE OF APPLICABILITY OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW IN THE CONTEXT OF CURRENT INTERNATIONAL LAW

Summary

One of the strengths of international law is its dynamism, its capacity to develop in response to the changing realities of international life and the evolving values of the international community. Two phenomena in particular have led to astonishingly rapid developments in the substance of international law and even in the very structure of the international legal system. The first is the universal recognition that the protection of human dignity is a proper concern of international law, and the second is the accumulation and exercise of power by nonstate actors. Outline development shows particularly in those bodies of international law, such as international humanitarian law (IHL), that has as its purpose the amelioration of suffering and protection of individuals. Likewise this evolution brings the situations in which the issue of application of IHL becomes disputed. The study focuses current affairs on the field of IHL, the specific disputable character of application IHL and reflection of international law on these issues.

Key words: international humanitarian law, law of armed conflict, international criminal law, nonstate actors, peace operations, the issue of accountability